

HRVATSKA HISTORIOGRAFIJA U JEDNOM PREGLEDU ZNANSTVENE BAŠTINE

Jaroslav Šidak

U izdanju Nakladnog zavoda Matice hrvatske i njegove Knjižnice studija i monografija o hrvatskoj kulturnoj baštini pojavio se 1978. omašan »*Pregled hrvatske znanstvene baštine*« iz pera Vladimira Bazale, liječnika i historičara medicine. Zadaća ovog osvrta nije u tome da u cjelini ocijeni ovaj pokušaj, prvi u nas, koji bi čitaoca trebao da upozna s razvojem znanosti u gotovo tisućgodišnjoj prošlosti hrvatskog naroda. Zacijelo je autor, poznat kao stručnjak na području medicinskih nauka, uspio da s dovoljno spremne i znanja informira čitaoca o razvoju egzaktnih nauka u nas. Međutim, s obzirom na humanističke nauke očigledno su mu nedostajali neki osnovni uvjeti za takav rad, a od svih je pri tome najgore prošla historiografija. Njezin prikaz vrvi različitim pogrešnim podacima, nepoznavanjem materije i sudovima koji iznenađuju svojom površnošću, a ponekad su i svjesno tendenciozni. U svemu tome nije riječ o nekom suvislom pokušaju jedne znanstvene discipline, nego o proizvoljnom pabirčenju i skupljanju slučajnih podataka koje je nužno moralo uroditi nesumnjivom dezinformacijom. Ova je postigla vrhunac upravo ondje gdje se autor mogao najlakše upoznati s predmetom o kojem piše — u prikazu »moderne hrvatske historiografije«, pogotovu suvremene.

Od mnoštva različitih pogrešaka i propusta izdvajamo ovdje neke koji su za način autorova rada osobito značajni. Budući da ih ima i sasvim elementarnih, skloni smo pretpostaviti da tekst o historiografiji nije prethodno recenzirao ni jedan povjesničar od struke (na knjizi nisu recenzenti uopće označeni, a kao urednik knjižnice u koju je ona uvrštena spominje se književni kritičar Branimir Donat).

Već pri spomenu prvoga historijskog spisa, Ljetopisa popa Dukljanina, autor griješi kada tzv. Hrvatsku kroniku koja obuhvaća prve 23 glave toga latinskog spisa u hrvatskom prijevodu, vjerojatno iz XV stoljeća, smatra njegovim prvobitnim tekstom koji je tobože nastao »negdje između godina 1074. i 1084.«. Tvrdi to suprotno V. Mošinu čiji predgovor prijevodu Ljetopisa iz 1950. ocjenjuje i sâm »kao definitivni komentar« o njemu (108).

O latinskoj »Kratkoj kronici« fra Ivana Tomašića, koju je I. Kukuljević izdao u svom »Arkivu za povjestnicu jugoslavensku« 1868 (nedostaje joj samo početak do Atiline smrti) autor tvrdi sa žaljenjem (»šteta«!) da je njezin rukopis ostao »neobjavljen« pa se izgubio, ali da je ona »navodno bila vrlo pouzdana« (122 i ponovo 125).

Pišući o Luciusu autor dvaput (283 i 290) ponavlja zastarjelu pretpostavku o mletačkoj cenzuri njegovog glavnog djela, iako kasnije spominje zbor-

nik o Luciusu (1969) u kojem je M. Kurelac dokazao (157) da se njegov tiskani tekst ni u čemu ne razlikuje od sačuvanog rukopisa.

Iako I. Golub nije još ni sada (veljača 1980) dovršio svoje kritičko izdanje Križanićeve Politike, autor saopćava da je naklada »Liber« to djelo već »izdala u svojoj ediciji 'Temelji'« (455) a da je njegov prevodilac »pronašao glavne rukopise, iz kojih je fotokopirao glavna poglavlja« (216), iako to on nije uopće mogao ni trebao učiniti.

Pošto je brzopleto na Alojzija Adama Barića prenio Krčelićevo osobno ime Baltazar Adam, autor je podatak o Barićevu izdanju Krčelićeva prikaza »slavonskih« pisaca iz 1774. popratio neispravnom napomenom da je Pravni fakultet zagrebačkog sveučilišta »kasnije degradiran na Kr. akademiju znanosti u Zagrebu« (293/4). Dobro je, naprotiv, poznato da je tek osnutkom Akademije 1776. stvorena u njezinu okviru Facultas iuridica koja je zapravo izravni nastavak Političko-kameralne škole u Varaždinu. O tome se autor mogao obavijestiti iz rasprave V. Bayera, »Osnivanje Pravnog fakulteta u Zagrebu [...]« (1969) i Spomenice u povodu proslave 300-godišnjice Sveučilišta u Zagrebu I, 1969, koju uopće ne spominje.

Tvrđnjom da je isusovac Josip Mikoczi napisao »sustavnu hrvatsku povijest« (298) autor pridaje njegovu posmrtno izdanom djelu (1806) značenje koje ono nije imalo. Njegova knjiga »Otiorum Croatiae liber unus« sastoji se od više rasprava o razdoblju hrvatske povijesti do 1102. Ne odgovara istini ni tvrdnja da je Ivan Švear »napisao cjelovit pregled hrvatskih povijesnih događaja od godine 1790. do ilirizma« (364), jer je značenje njegova »Ogledala Iliriuma« (3 sv., 1839—42) u tome što je u duhu ilirizma, prvi put pokušao da na narodnom jeziku prikaže svu prošlost Južnih Slavena.

I u drugim podacima iz toga razdoblja ima štošta neispravnoga. Pošto je T. Matić uspio pronaći stariji talijanski spis kojim se A. Mihanović obilatelo poslužio u pisanju svoje »Reči domovini« (1815) ne može se više značenje ovog teksta vidjeti u tome da se u njemu »prvi put izlaže teorija o narodnom jeziku i narodnoj prosvjeti« (398). Spominjući »Almanah ilirski« J. Matića (Šporera) iz 1823. autor piše da mu je »pri tom [...] pomogao Mirko (!) Ivanišević« (271), iako izdavač u predgovoru razgovijetno kaže da je u Almanah uvrstio i prve dvije pjesme iz zbirke »Kita cvitja razlikova« od dalmatinskog pjesnika XVII stoljeća Ivana Ivaniševića. Neopravdano tvrdi nadalje da Disertaciju Janka Draškovića (1832) »možemo smatrati znanstvenim temeljem hrvatskog narodnog preporoda« (310), jer ta instrukcija za hrvatske poklisare u Ugarskom saboru ima, doduše, veliko programatsko značenje, ali sa znanošću nema ništa zajedničko.

Iz plodne historiografske djelatnosti I. Kukuljevića autor spominje tek njegov člančić »Nješto iz dogodovštine Velike Ilirije« (1842), dodajući bez ikakva opravdana razloga da je to »djelo«, kako ga naziva, »samo 'nešto' a ne mnogo ili barem sve najbitnije« (364), te posljednju knjigu »Glasoviti Hrvati prošlih vjekova« (1886), kojom bi on bio tobože »jedan od osnivača moderne hrvatske biografije« (366). Da tom području pripada Kukuljevićev najveći historiografski rad uopće, koji je on objavio 1868/69. pod naslovom »Književnici u Hrvatah s ove strane Velebita živivši u prvoj polovini XVII vieka«, autor nije naveo. Od ostalih područja istraživačkog rada kojima je Kukuljević kod nas polagao temelje spomenuo je još samo Bibliografiju, s neto-

čnim podatkom da su od toga široko zasnovanog djela izašla tri »sveska« (365). Nije točna ni tvrdnja, koju iznosi u povodu Kukuljevićeva znamenitog govora iz g. 1843, da je Hrvatska 23. listopada 1847, zajedno s uvođenjem hrvatskog jezika kao službenoga, dobila i svoju samostalnu vladu (365). Pogotovu iznenaduje što autor ističe da je Kukuljević kao član »triumvirata« nakon pobjede bečke revolucije »proglasio« Jelačića za bana »i tako započeo borbu za hrvatsko državno pravo i ujedinjenje hrvatskih zemalja« (365), kao da ta borba ne obilježava suštinu hrvatskoga političkog razvoja već davno prije tih događaja. Takvih pogrešaka u iznošenju historijskih podataka ima i drugdje.

Pišući o Mihovilu Pavlinoviću autor je, između ostaloga, počinio dvije teže pogreške koje se ne mogu donekle ispričati ni skrajnjom površnošću u radu. Najprije je ustvrdio da je Pavlinović u dalmatinskom saboru 1861. progovorio hrvatskim jezikom »usprkos prosvjedu većine tzv. autonomaša i Srba« (312), iako su se posljednji u tadašnjem preporodnom pokretu, osim rijetkih iznimaka, pridružili borbi za narodni jezik i ujedinjenje s Hrvatskom. A zatim je od Pavlinovićeva *spjeva* »Ognjišar«, kojim je imenom pjesnik okrstio Prometeja kao simbol narodnog preporoda, učinio »kulturno-umjetničko i političko glasilo »*Ognjištar*« (!) koje je tobože izdavao u Zadru »od godine 1864« (313/4). Nadovezujući na Pavlinovićevu ideju o federalizaciji Monarhije autor je ovim pogreškama dodao još jednu, jednako neshvatljivu. »To je uvjerenje«, kaže on, »vladalo sve do godine 1918, pa će biti zastupano među ostalim i od Frana Supila, koji je u tom pogledu nasljednik Pavlinovićev a suborac Ive Pilara« (316). Tako bi Supilo koji je od »politike novoga kursa« (1903), preko jugoslavenske revolucionarne omladine uoči rata, završio nakon 1914. u akciji na konačnom rušenju Monarhije, postao »suborac« čovjeka koji se još potkraj rata zalagao za njezino održanje!

Iako je autor VIII. poglavlju svoje knjige dao naslov »Moderna hrvatska historiografija« (363—390), pa bi čitalac očekivao da će u njemu, na gotovo tridesetak strana, naći sažeti prikaz znanstvenog rada na istraživanju hrvatske povijesti, on je taj prikaz ograničio na svega petnaestak strana a ostatak dodijelio arheologiji. Osim toga je o Račkom govorio već u prethodnom poglavlju, a u tekst o historiografiji unio je dosta opširan odlomak o trgovcu Miji Krešiću (366/7), koji s njome nema nikakve veze. Tako je nastao splet kojekako ispreturnih i fragmentarnih podataka, pun praznina koje izopačuju razvojni tijek hrvatske historiografije i pretrpan suvišnim gomilanjem ispraznih naslova koji, sami za sebe, ništa ne govore.

Radu F. Račkog autor je, doduše, posvetio dosta mjesta, ali ostaje neshvatljivim kako je njegovim »Prilozima za povijest humanizma i renesanse« iz 1885. mogao pridati značenje teksta kojim Rački »prelazi sa područja (kršćanske) filozofije u područje posebne znanosti, napose čiste povijesti i to naročito hrvatske narodne povijesti« (304). Golema većina njegovih rasprava i izdanja izvorne građe o toj povijesti (autor je sasvim previdio njegovo izdanje »Izprava o uroti« P. Zrinskoga!) pripada razdoblju koje prethodi godini 1885, pa ona ne označava u njegovu cjelovitom radu nikakav međaš.

O istaknutim historičarima koji su, pored Kukuljevića i Račkoga, ponijeli na sebi najteži teret istraživačkih napora u proučavanju hrvatske i opće povijesti autor je donio tek nekoliko oskudnih podataka ili ih je naprosto

prešutio (Nodilo, Lopašić, Šufflay, Matasović i dr.). O Smičiklasu se zadovoljava navođenjem njegove »Poviesti hrvatske«; iz golemoga životnog opusa Vjekoslava Klaića spominje samo njegovu nedovršenu Povjest Hrvata, a ni jednako plodnom radu F. Šišića ne posvećuje neku veću pažnju. Ni ono malo što je o njima rekao nije lišeno pogrešaka koje su posljedica površnog uvida u njihova djela. Vrijeme izlaska dvaju svezaka Smičiklasove Poviesti hrvatske naopako je označeno (367); najprije je izašao drugi koji obuhvaća razdoblje 1527—1848, a zatim tek prvi u koji je pisac unio i svoju raspravu o periodizaciji hrvatske povijesti, prvu te vrste uopće. Izlaženje Klaićeve Povjesti nije prekinuto 1911. s prikazom događaja do 1526. — kako autor tvrdi — jer je taj već tada bio produžen do 1608, a »dodatak«, kako ga autor naziva, obuhvatio je »snopić« s opisom »Hrvatskoga kraljevstva za prva tri Habsburgovca«. Dalje od ove godine ne dopire ni ovo izdanje, iako autor tvrdi da je Matica hrvatska (učinio je to zapravo njezin Nakladni zavod, što nije svejedno!) izdala kao peti svezak »povijest od 1527—1740. pod uredništvom Trpimira Macana« (368).

Sudbina, pak, Šišićeva Pregleda hrvatske povijesti doživjela je u autorovu tekstu čudan tok. Nije točno da je Šišić »popunio« njegovo prvo izdanje iz g. 1916, pa ga Matica ponovo izdala 1920. (368), jer to izdanje ne obuhvaća cjelinu prvoga do g. 1874. nego samo prošireni prikaz do g. 1790. i to kao 1. knjigu šire zasnovanog djela koje Šišić nije više nikada dovršio. Prema tome, izdanje iz g. 1962. nije po svom opsegu istovjetno s drugim, nego je ono dijelom još za piščeva života prerađeno u suradnji s M. Baradom, a zatim je dopunjeno brojnim bilješkama, bibliografskim pregledima i nekim tekstovima iz drugih Šišićevih radova od urednika toga izdanja. Međutim, posljednje izdanje iz 1975, koje je priredio T. Macan, vraća se opet svojim tekstom na prvo izdanje iz 1916, ali su u njemu, bez odobrenja urednika prethodnog izdanja, provedene izmjene koje je on unio u bilješke pod crtom, ne dirajući načelno u prvobitni tekst. Izdavač nije čitao upozorio na tu važnu promjenu, a propustio je da uopće spomene prethodno izdanje i njegov, veoma instruktivni, predgovor.

Autor, nadalje, tvrdi da je »Povijest hrvatskoga naroda 1860—1914«, djelo četvorice pisaca (1968), »nastavak 2. izdanja rečenoga Šišićeva 'Pregleda' iz godine 1920. odnosno 1962« (368). Budući da prvo od tih izdanja završava s g. 1790, a drugo s g. 1918 (!), spomenuto djelo ne može se smatrati njihovim nastavkom niti ima sa Šišićevim »Pregledom« uopće bilo kakvu vezu.

U autorovim bilješkama o poratnoj hrvatskoj historiografiji teško je pronaći neki kriterij i smisao. On, doduše, na jednom mjestu zaključuje da njegov »pregled djela, udžbenika, priručnika i sličnih radova« (od rasprava jedva da koju spominje) »pokazuje da je hrvatska povijest savršeno (?!) J. Š.) i stručno obrađena« (370/1), ali je u taj popis unio i stihovanu povijest M. Šeparovića, Hrvatska povijest djedovu unuku, te poznatu knjigu Nazorovih pjesama »Hrvatski kraljevi«.

Autor je pomnivo ispisao sadržaj prvih triju knjiga koje je Stjepan Gunjača izdao pod naslovom »Ispravci i dopune starijoj hrvatskoj historiografiji«, iako o rezultatima i značenju toga djela nije rekao ni riječi. Nije to uradio ni s dvije knjige Nade Klaić o hrvatskoj povijesti u ranom i kasnom

srednjem vijeku koje s preuzetnošću diletanta ocjenjuje kao »pokušaj pisanja hrvatske povijesti nanovo [...] navodno na osnovi novijih podataka« (369). S osobitim je marom, međutim, naveo sve priloge iz polemike između Gunjače i N. Klaić, koja nije nimalo koristila znanstvenoj spoznaji, ali je veoma značajna za atmosferu u kojoj se hrvatska historiografija posljednjih godina razvija.

Koju je tendenciju autor pri tome slijedio, pokazao je olako nabačenom tvrdnjom da je »suvremena hrvatska historiografija podvrgnuta brojnim kritičkim osvrtima« (372), od kojih, osim Gunjačinih napadaja na N. Klaić, spominje ponajprije pamflet Z. Kulundžića (oba izdanja!), ispunjen neistinama, uvredama i klevetama, te spis I. Mužića, Razmatranja o povijesti Hrvata, koji ne sadržava nikakvu kritiku historiografije. Svoju pristranost autor nije posvjedočio samo ovom neistinom tvrdnjom o tobože »brojnim kritičkim osvrtima« nego i time što nije naveo *ni jedan* odgovor koji je objavljen u povodu Kulundžićeva bezočnog napadaja. (Usp. osobito odgovore Povijesnog društva Hrvatske i J. Šidaka u Vjesniku od 31. III 1970. pod naslovom »Istina o tobožnjoj tragediji hrvatske historiografije«; J. Šidak, O znanstvenoj istini i lažnim mitovima, Vjesnik u srijedu, 29. IV 1970; Pismo grupe povjesničara drugu Mirku Božiću, Vjesnik, 28. IV 1970.) Razumljivo je, dakle, zašto je autor prešutio i dokumentarni referat pisca ovih redaka: »Hrvatska historiografija — njezin razvoj i današnje stanje«, objavljen u »Historijskom zborniku« XXIII — XXIV, 1970—71, 1—20, te značenje koje ovom časopisu pripada u razvoju hrvatske historiografije od njegova pokretanja 1948. do danas.

Poslije svega što je ovdje rečeno ne može više čitaoca iznenaditi ni to da autor pripisuje O. Keršovaniju dva posebna djela: »Povijest Hrvata« i »Teze o povijesti Hrvata«, objavljena tobože iste godine (359). Da je bacio samo letimičan pogled na »Bilješku izdavača« u knjizi s prvim naslovom, vidio bi da je riječ o istom tekstu, tj. o nedovršenim tezama Keršovanija koje su se sačuvala u prijepisu i kojima je tek nakladnik dao taj naslov.

Najzad, govoreći o A. Cesarcu autor je smatrao potrebnim istaći da se iz njegova opusa »posebno ne mogu odvojiti neka znanstvena djela« (358), što je točno. Ali, ako je iz Krležina opusa mogao izdvojiti čak dvije »rasprave« o Supilu (na i. mj.), s mnogo je većim pravom trebao upozoriti na veliko značenje Cesarčevih članaka o Kvaterniku i »krizi stranke prava« (1871).

Spomenutim primjerima nisu, dakako, iscrpljene sve pogreške i nedostaci u autorovu prikazu hrvatske historiografije. Zadržat ćemo se na kraju samo još na njegovoj ocjeni Historije naroda Jugoslavije I i II koja je veoma karakteristična za prožimanje neznanja i očigledne tendencioznosti u njegovu pisanju o tom predmetu. Prema autoru, prikaz hrvatske povijesti u Historiji »ne slaže (se) potpuno s onim što je već dokazano u povjesnicama koje su napisali hrvatski povjesničari, a iz hrvatskog područja izuzet je kao posebno područje Dubrovnik i njegova povijest nepotpuno prikazana. I u Povijesti Bosne i Hercegovine napisane su također tvrdnje koje se ne slažu s onim što je napisano u djelima hrvatskih povjesničara.« O izdvajanju dubrovačke povijesti može se doista govoriti, ali se ne može olako prijeći preko činjenice da je Dubrovačka republika imala svoju vlastitu državnu povijest sve do

početka XIX stoljeća. U čemu bi ta povijest bila u Historiji nepotpuno prikazana, autor nije rekao. Prikaz, pak, hrvatske povijesti potekao je isključivo iz pera hrvatskih povjesničara, pa tvrdnja da se on »ne slaže potpuno s onim što je već dokazano u povjesnicama koje su napisali hrvatski povjesničari« u najmanju je ruku neozbiljna. Što je to u hrvatskoj historiografiji »dokazano«, a nije u tom prikazu uzeto u obzir, autor, dakako, i opet ne kaže, pretpostavljajući zacijelo da u hrvatskoj historiografiji nema otvorenih pitanja o kojima mogu i moraju postojati različita mišljenja. Kako naposljetku shvatiti primjedbu da se neke tvrdnje u tekstu bosanske povijesti, koji je do pada Bosne pod Turke veoma dobro napisao Mihajlo M. Dinić, »ne slažu« s pisanjem hrvatskih povjesničara? Dinićevu se tekstu ne može doista predbaciti ni najmanja neobjektivnost — ako je autor, možda, na to pomišljao.

O vrijednosti Historije i pojedinih njezinih tekstova mogu, dakako, postojati različita mišljenja, ali da se hrvatska povijest, bez obzira na razlike u prikazivanju pojedinih njezinih razdoblja, u mnogo čemu razlikuje od dotadašnjih prikaza, o tome ne može biti sumnje. Međutim, autor se bez ikakva osjećaja odgovornosti prema hrvatskoj znanstvenoj baštini razbacuje uopćenim osudama i nastoji u neupućenom čitaocu pobuditi neispravan dojam da suvremena hrvatska historiografija »iako je u tu baštinu uzidala mnoge nove tekovine«, ne zavrđuje ni onoliko pažnje i prostora koliko je poklonio sociologiji i filozofiji.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA XXXI—XXXII

1978—1979

Redakcijski odbor:

IVAN KAMPUŠ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
SAVEZ POVIJESNIH DRUŠTAVA HRVATSKE
ZAGREB